

TÜRKİYE'DE ÇEVRE POLİTİKASININ BÜTÜNLEŞMESİ İLKESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF THE ENVIRONMENTAL POLICY INTEGRATION PRINCIPLE IN TURKEY

Arş. Gör. Duygu YILDIZ KARAKOÇ

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD,
Yalnızbağ Yerleşkesi, Erzincan / TÜRKİYE, ORCID: 0000-0001-9396-5917

ÖZET

Çevre sorunlarının ekosistemi tahrip edecek düzeye ulaşmasının farkına varılmasıyla çevre koruma düşüncesi uluslararası politikanın gündemine dâhil olmuş, aynı zamanda çevre politikasının teorik temelleri genişletilmiştir. Tartışmaların kalkınma ve çevre arasındaki dengenin gözetilmesine odaklanmasıyla sürdürülebilir gelişme fikri çevre politikasının temel ilkelerinden biri olmuş, bu ilkenin kuramsal altyapısı ise çevrenin diğer politikalara entegre edilmesini ifade eden çevre politikasının bütünleşmesi kavramıyla oluşturulmuştur. Bu kavram aynı zamanda çevre korumanın insan düşünce, davranış ve eylemlerinden hukuk kuralları, kültürel ve sosyal yapı gibi birçok alana içselleştirilmesini ifade eder. Bu bağlamda çalışmada çevre politikası bütünleşmesinin kavramsal ve içerik bakımından analizi yapılarak Türkiye'deki mevcut politikalara, kurumlara ve mevzuata yansımaları tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çevre Politikasının Bütünleşmesi, Sürdürülebilir Gelişme, Holistik Yaklaşım

ABSTRACT

With the realization that environmental problems reach the level that will destroy the ecosystem, the idea of environmental protection has been included in the agenda of international politics and at the same time the theoretical foundations of environmental policy have been expanded. The idea of sustainable development has been one of the basic principles of environmental policy with the focus of discussions on the balance between development and the environment, and the theoretical infrastructure of this principle has been constituted with the concept of environmental policy integration, which refers to the integration of the environment into other policies. This concept also refers to the internalization of environmental protection from human thought, behavior and actions to many areas such as legal rules, cultural and social structure. In this context, the conceptual and content analysis of environmental policy integration will be done and the reflection to the current policy, institutions and legislation in Turkey will be discussed in this paper.

Kew Words: Environmental Policy Integration, Sustainable Development, Holistic Approach

1. GİRİŞ

Doğanın insanlık tarafından tahrip edilmeye başlaması insanın yerleşik düzene geçip kendi çevresini oluşturmasıyla gerçekleşmiş, bu bozulma bilişsel düzeyde insanın kendini doğanın efendisi olarak resmettiği mekanistik görüşün etkisiyle giderek artmıştır. Bu yaklaşımın “insan her şeyin ölçüsüdür” ifadesinde vurgulandığı üzere ontolojik ve dünyada var olan her şeyin insanın kullanımı için yaratıldığını savunan teleolojik arka planının olduğu belirtilebilir. Zamansal bakımdan söylenilecek olursa, özellikle Sanayi Devrimi sonrası doğal kaynakların aşırı kullanımıyla doğa üzerindeki baskı artmış, kirlilik başta olmak üzere ortaya çıkan çevre sorunları ciddi boyuta ulaşmıştır. Hatta insan etkisinin gezegeni tamamen yeni bir çağa sokacak kadar arttığı iddia edilmektedir. Antroposen (insan)

çağı adı verilen yeni dönemin Sanayi Devrimi ya da nükleer patlamaların gerçekleştiği zaman başladığı literatürde tartışılmaktadır. Antroposen çağ, küresel ısınma, sera gazlarının artması sanayileşme, kentleşme, ormansızlaşma gibi insan etkisinin belirgin olduğu parametrelerle tanımlanır (Akt. Mishra, 2017: 648). İnsanın genellikle ekonomik faaliyetlerinden kaynaklanan doğaya müdahale ve doğayı değiştirme güdüsü habitat kaybı, yabancı türlerin istilası, kitlesel yok oluş gibi birçok sorunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

İnsan faaliyetleri nedeniyle çevre sorunlarının oluşmaya başlamasının farkına varılması, bu sorunların önlenmesi amacıyla uluslararası düzeyde birçok konferans düzenlenmiş, çevre sorunlarını çözmek ve politika üretmek için kurum ve kuruluşlar oluşturulmuştur. Çevre korumanın politika yapım sürecine dâhil edilmesiyle ulusal ve uluslararası düzeyde belirginleşen çevre politikaları birtakım ilkeler edinmiştir. Özellikle çevre politikaları oluşturulurken kalkınmacı ideoloji anlayışına içkin olan doğanın bir hammadde deposu ve kirliliği elimine edecek bir yapı olarak görülmesinin reddiyesi oluşmaya başlamıştır. Bu süreçte ekonomik gelişmenin çevresel bozulmaya ve sosyal refahın keskinleşmesine neden olduğu sıkça vurgulanmış, ekonomik gelişme ve çevre korumanın uyum içinde ilerlemesi için birtakım öneriler ileri sürülmüştür. Bu önerilerden en çok tartışma konusu olan sürdürülebilir gelişme, ekonomik ilerleme sağlanırken aynı zamanda çevrenin korunmasını ve sosyal refahın artmasını da amaç edinmektedir. Sürdürülebilir gelişmenin üç sütunu olarak da adlandırabileceğimiz çevresel, ekonomik ve toplumsal boyutun birbiriyle bütünleştirilmesinin özünü “Çevre Politikasının Bütünleşmesi” (ÇPB) ilkesi oluşturmaktadır.

ÇPB'nin teorik altyapısını çevrenin bir bütün olarak, etkileşim içindeki varlıklardan oluşan bir sistem biçiminde düşünülmesi oluşturur. Çevre korumaya yeni bir bakış açısı kazandıran bu anlayışta, mekanist görüşle birlikte ortaya çıkan atomcu, analitik ve indirgemeci yaklaşımdan ziyade holistik (tümelci) (Ünder, 1996: 103) temele dayandırılan bütüne ve bütün içindeki parçalar arası etkileşime odaklanılmaktadır. Tek boyutlu değil, disiplinler arası düşünceye olanak sağlayan holistik düşünce, coğrafya, sosyoloji, hukuk gibi birçok bilim dalının kapsamına giren ekoloji için oldukça önemlidir (S.Wang and K.Wang, 2000: 464). Bu düşünce biçimi aynı zamanda bireyciliği reddettiği ve bütünü önemseydiği için ahlaki olarak dünya görüşünü de değiştirmektedir.

Bu bilgiler ışığında çalışmanın odak noktası olan ÇPB'nin ilk olarak kavramsal ve gelişimsel çerçevesi sunulacak, kuramsal altyapısına değinilecektir. Kuramsal kısım ele alınırken ilke bilişsel, kurumsal ve politik bütünleşme kapsamında değerlendirilecektir. Çalışmanın bir sonraki kısmı ÇPY'yi sağlayan araçlara ayrılmış olup, bu araçlar etki değerlendirmeleri, ekonomik araçlar ve gönüllü anlaşmalar olarak ele alınacaktır. Türkiye bağlamında ele alınan son bölümde ise ÇPB'nin Türkiye'deki politikalara, kurumlara ve hukuki düzenlemelere yansımaları irdelenecek, ÇPB'yi sağlayan araçların Türkiye'deki mevcut durum çözümlemesi de çalışma dâhilinde ele alınacaktır.

2. ÇEVRE POLİTİKASININ BÜTÜNLEŞMESİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Politika bütünleşmesi, kurumlara yerleşmiş olan politika alanlarının sınırlarını aşan ve karar alım sürecinde birbirleriyle kesişen konuların yönetimini ifade eder. Akademik literatürde, her zaman politika bütünleşmesi adıyla kullanılsa da farklı disiplinler bu kavrama atıfta bulunur. Politika bütünleşmesi kavramı yerine politika uyumu, holistik yönetim, uyumlu karar verme, politika tutarlılığı, politika koordinasyonu, politika işbirliği gibi kavramların kullanıldığı görülmektedir. Bu kavramlar ve teorilerin aşağı yukarı aynı olguya işaret ettiği belirtilirken, esasen dikkate değer farklılıklar vardır. Örneğin, politika bütünleşmesinin politika koordinasyonundan oldukça farklı ve daha karmaşık olduğu gözlenmektedir. İkisi arasındaki temel farklılık etkileşim seviyesi ve çıktı hususunu içermektedir. Politika bütünleşmesi politika koordinasyonundan farklı olarak daha çok sektörler arası etkileşimi gerektirir. Çıktıdaki fark ise hedeflerdeki farklılığa dayandırılmıştır. Politikanın koordinasyonu aşağı yukarı aynı sektörel hedeflere sahip olan kurumların politikaları ile ilgilidir; politikanın bütünleşmesi ise sektörel amaçlardan daha geniş bir alanı kapsadığı için hedef bakımından ayrılır (Meijers ve Stead, 2004: 4-5). Bu bağlamda ÇPB işbirliği, uyum, koordinasyon ve tutarlılığı da içine alacak biçimde ama daha kapsayıcı şekilde çevre politikalarının diğer politika alanlarına entegre edilmesini ifade eder. Persson'a göre ÇPB iki tema ekseninde biçimlenmiştir. Bunlardan ilki çevresel kaygı ve amaçların diğer sektörlerle ve kurumlara en etkin biçimde nasıl entegre edileceği hususudur. Diğeri ise çevrenin korunmasının diğer sektörler içindeki konumu ve ağırlığıyla ilgilidir. Çevre politikasının sektörler arası

bütünleşmeye dâhil olması çevresel hedeflerin ekonomik ve sosyal hedeflere denk tutulması yahut öncelik verilmesi isteğinden kaynaklanmaktadır (Persson, 2003: 24).

Bührs (2009:3) ÇPB'nin iki esaslı mücadelesi söz konusu olduğunu belirtmektedir. Bunlar çevreye etkisi olan insan düşünce, davranış ve eylemlerinin gerçekleştiği bütün alanlara çevre koruma düşüncesinin bütünleştirilmesi ve bu bütünleştirme çabaları arasındaki uyum ve tutarlılığın sağlanmasıdır. Mücadelenin ilki ÇPB'nin bileşenlerinden biri olan bilişsel bütünleşmeye atıfta bulunur. Bu bütünleşme çevre korumanın insan düşünce, davranış, kararları ve eylemlerine entegre edilmesi ve bu bütünleşme için tutarlı bir bilginin geliştirilmesini ifade eder (Bührs, 2009: 42). Bilişsel bütünleşme sistemler arası etkileşime odaklanan ve bu etkileşime bir bütün olarak aynı anda birden bakabilmeyi savunan holistik düşünceyle oldukça ilintilidir. Capra evreni makine gibi algılayan mekanistik ve indirgemeci görüşün doğanın birbirine bağlı öğelerden meydana geldiğini ve bir şekilde ilişki içinde olduklarını temel alan holistik düşünceyle yer değiştireceğini söyler (Capra, 1992: 104). Doğaya bir bütün olarak bakıldığında bütünü herhangi bir parçasında meydana gelen bozulma veya bu bozulma sonucunda parçaya yapılacak müdahale sonucunda diğer parçaların nasıl etkileneceğinin anlaşılması bu yaklaşım sayesinde mümkün olmaktadır (Öztürk, 1995: 71-75). Diğer bir deyişle, eğer iç içe geçmiş bağlantılardan ve halkalardan biri devre dışı kalırsa bütün sistem aksayacaktır (Tont, 1997:12). Holistik düşüncenin bir diğer kazanımı ise disiplinler arası düşünmeye olanak vermesi ve bütünlük yönetime zemin oluşturmasıdır.

Çevresel amaçların siyasi, sosyal ve ekonomik sisteme bütünleştirilmesini ve çevresel olmayan kuruluşlarla işbirliği ve eşgüdüm içinde hareket ederek çevre politikalarını bu alana sirayet ettirmek ise kurumsal bütünleşmeye işaret etmektedir. Kurumsal bütünleşme ancak çevre yönetiminin işlevsel olmasıyla gerçekleşebilir. Etkin bir çevre yönetimi de çevreye etkisi olan her aktörün (devlet, yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri, şirketler vb.) çevre politikasının karar alma sürecine aktif katılımıyla mümkündür (European Commission, 2007:7). ÇPB kapsamındaki kurumsal bütünleşme çevre korumanın hangi tür örgütlenme biçimiyle gerçekleşeceği konusunda da ilgilidir. İlk yaklaşımda çevre korumanın sadece çevre politikalarıyla ilgilenecek bazı kurum ve kuruluşlara bırakılması söz konusudur. Diğer yaklaşım ise modern çevre politikalarının gereklerine uygun olarak çevre korumanın eşgüdüm sorunlarını aşarak temel sorumluluk alanlarından biri olarak bütün düzeylerdeki kurumlara entegre edilmesi biçimindedir (Mengi, 1996: 110-122). Kurumlar arasında eşgüdüm sorunun çözümü için OECD tarafından yapılması gerekenler sıralanmıştır. İlk olarak kurumların faaliyetleri konusunda birbirlerini bilgilendirmesi ve çatışmalardan kaçınmak için politika yapım aşamasında birbirlerine danışması gerekmektedir. İkinci aşamada kurumlar politikaların birbiriyle uyum sağlaması ve tutarlı hale gelmesi için uğraşmalı, ortak görüş sağlamaya çalışmalıdır. Son aşamada ise atılacak adım kurumların kendi politika alanlarında eylem planlarını belirleyerek ortak öncelikleri saptamak olacaktır (OECD, 1996:8). Çevre koruma amacının devletin çeşitli yönetim düzeylerindeki karar alma aşamasına uyarlanması ifade eden kurumsal bütünleşme aynı zamanda dikey bütünleşmeye atıfta bulunurken, yatay (horizontal) bütünleşme çevresel kaygıların enerji, ulaşım, sanayi gibi sektörlerle entegre edilmesini ifade eder. Çevre politikasının diğer sektörlerle bütünleşmesini ifade eden yatay bütünleşmeye literatürde dışsal bütünleşme de denilmekte, çevre politikasının kendi içerisindeki bütünleşmesi içsel bütünleşme olarak ifade edilmektedir.

3. ÇEVRE POLİTİKASI BÜTÜNLEŞMESİNİN GELİŞME SÜRECİ

Sanayi Devriminden sonra ekonomik gelişmenin hızlanması doğal kaynakların kullanımındaki artışı da beraberinde getirmiştir. Benzer biçimde ekonomik gelişme artarken toplumsal gelişmişlik farklarının artması ve keskinleşmesi ekonomi politikaları ile çevresel ve sosyal politikalar arasında bir denge gözetilmesini gerekli kılmıştır. Bu durum gündeme sürdürülebilir gelişme kavramını getirmiştir. 1970'lerde belirginleşen ve tartışma konusu olan sürdürülebilir gelişmenin merkezine ÇPB ilkesi yerleşmiş ve her ikisi eş zamanlı olarak çevre politikalarının geliştirilmesinde yerini almıştır. 1972 yılında Stockholm Konferansı olarak da adı geçen Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı'nda (United Nations Conference on Human Environment) sürdürülebilir gelişmeye ilişkin ilk nüveler oluşmuştur. Konferansın çıktısı olan Stockholm Bildirgesi'nin 1. maddesi çevre hakkına atıfta bulunduktan sonra, "insanın bugünkü ve gelecek nesiller için çevreyi korumak ve geliştirmek için ciddi bir sorumluluğu vardır" ifadesiyle sürdürülebilir gelişmeye vurgu yapmıştır. Ayrıca 3. maddede geçen "dünyanın, hayati yenilenebilir kaynaklarını üretme kapasitesi sürdürülmeli ve mümkün olduğu

hallerde yenilenmeli ve iyileştirilmelidir” ifadesi de sürdürülebilir gelişme kapsamında değerlendirilebilir (UN, 1972).

Çevre korumanın uluslararası politika alanına yerleşmesinde başlangıç noktası sayılan Stockholm Konferansı'nın ardından sürdürülebilir gelişme ve onun esas ilkesi olan ÇPB için diğer önemli bir gelişme 1980'de Uluslararası Doğal Kaynakları ve Doğayı Koruma Birliği (International Union for Conservation of Nature and Natural Resources/IUCN) öncülüğünde hazırlanan Dünya Koruma Stratejisi'dir. Stratejinin hedefi canlı kaynakları koruyarak sürdürülebilir gelişmenin sağlanmasına yardımcı olmaktır. Strateji canlı kaynakların korunmasının insan yaşamına ve sürdürülebilir gelişmeye olan katkısını açıklamakta ve koyduğu hedefe ulaşmak için etkili yolları önermektedir. Ayrıca Strateji hem korumayı etkili biçimde geliştirmek hem de kaynakların korunması ve gelişmeyi bütünleştirmek için gerekli eylemleri tanımlamaktadır (IUCN, 1980: 1v). Strateji ekolojik boyuta daha çok odaklanırken 1987 yılında Norveç Başbakanı Gro Harlem Brundtland öncülüğünde yayımlanan “Ortak Geleceğimiz” Raporu sosyal ve politik alanı genişletmiştir (Lenschow, 2001: 5-6). Sürdürülebilir gelişmenin tanınmasında en önemli paya sahip olan raporda bu kavram açıkça “günümüz ihtiyaçlarını, gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılama imkânlarını elinden almadan karşılayabilme” olarak tanımlanmıştır. Bu kavramın iki temel bileşeni vardır. İlki ihtiyaç kavramıdır ve özellikle dünyadaki yoksulların temel ihtiyaçlarına öncelik verilmesi gerektiğini belirtir. Diğeri ise teknoloji ve toplumsal kurumların çevrenin mevcut ve gelecekteki kuşakların ihtiyaçlarını karşılayabilmesine getirdiği sınırlamadır (UN-WCEF, 1987). Raporda sürdürülebilir gelişmenin sağlanması için ekonomik ve ekolojik hususları bütünleştirmeye duyulan ihtiyaca yer verilmiştir. Her şeyden önce bunlar gerçek dünyada bütünleşmiş durumdadırlar. Bu bütünleşme davranış ve amaçlarla her düzey kurumsal düzenlemede bir değişikliği gerektirmektedir. Özellikle sektörler arası ilişkilerin ve bağımlılığın farkına varılmasıyla bunların politikalara yansıtılması ekonomik, toplumsal ve ekolojik düşünceleri bütünleştirme çabaları açısından raporda bahsi geçen konulardır (UN-WCEF, 1987).

Çevreye dair en geniş katılımlı konferans olan Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı (United Nations Conference on Environment and Development/UNCED) 1992 yılında Rio'da yapılmış olup, konferansın adından da anlaşılacağı üzere çevre ve ekonomik gelişme arasındaki bağlantıya vurgu yapmaktadır. Konferansın temel çıktılarında biri olan Rio Bildirgesi'ne baktığımızda sürdürülebilir gelişmeyi sağlamak için ekonomik gelişmenin çevre korumadan ayrı tutulamayacağı, onun bir parçası olduğu belirtilmiştir. Konferans'ta ortaya çıkan diğer önemli bir belge olan Gündem 21'de ÇPB'ne yönelik detaylı kararlar alınmıştır. Karar alımında çevre ve ekonominin bütünleştirilmesi başlığı altında dört temel alan belirlenmiştir (United Nations, 1992):

1. Politika, planlama ve yönetim düzeylerinde çevre ve kalkınmayı bütünleştirmek,
2. Etkili yasal ve düzenleyici bir çerçeve oluşturmak,
3. Ekonomik araçlar ve piyasanın ile diğer teşviklerin etkin kullanımını sağlamak,
4. Entegre ekonomik ve çevresel muhasebe sistemleri kurmak.

Bunlardan ilk program alanı için Gündem 21'in belirlediği amaç, karar alma sürecini yeniden yapılandırarak ya da geliştirerek sosyo-ekonomik ve çevresel konuların tamamen bütünleştirilmesi ve daha geniş bir halk katılımının sağlanmasıdır. Ülkelerin önceliklerini mevcut şartları, ihtiyaçları, ulusal planları, politikaları ve programları doğrultusunda geliştireceğini kabul ederek, bazı amaçlar belirlemiştir. Bu amaçlardan ilki çevresel ve kalkınma politikalarının bütünleşmesini sağlamak için ekonomik, sektörel ve çevresel politikaların, stratejilerin ve planların ulusal düzeyde incelenmesidir. Ekonomik ve çevresel bütünleşme için kurumsal yapıyı güçlendirmek, tüm aktörlerin karar alımına katılımını kolaylaştıracak mekanizmalar geliştirmek, karar alımında çevre ve kalkınmayı bütünleştirmek için yerel olarak belirlenmiş yöntemleri oluşturmak olarak sayılabilir (United Nations, 1992).

Sürdürülebilir gelişme ismi 2002 yılında Johannesburg'ta yapılan Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde tartışılan ana tema olmuştur. Holistik ve sektörler arası yaklaşımın vurgulandığı bu Zirvede iki temel belge ortaya çıkmıştır. Bu çıktılardan biri olan Eylem Planı'nda ekonomik, sosyal ve çevresel bütünleşmenin her düzeyde sağlanması ve güçlendirilmesi yönünde devletlerin taahhüt üstlenmesi istenmiştir (Abaza, 2003). 2012 yılında Rio'da yapılan Rio+20 Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı'nda taraf ülkelerden kurumsal yapılanmaya, sürdürülebilir kalkınmanın üç boyutunun dengeli şekilde entegre edilmesi istenmektedir (Çörtoğlu, 2017: 41).

ÇPB ilkesi Avrupa Birliği (AB) tarafından önemsenen ve birçok hukuki belgeye girmiş bir ilkedir. 1992 yılından imzalanan ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'ndan AB'ye dönüşü sağlayan Maastricht Anlaşması'nda çevrenin diğer sektörel politikalara entegre edilmesi vurgulanmış, bu politikalar belirlenirken çevresel kaygıların ön planda tutulacağı belirtilmiştir (Duru, 2007:172). Yine Amsterdam Anlaşması'nda sürdürülebilir gelişmenin sağlanması için diğer politika ve yürütülen faaliyetler ve uygulamalarla çevre korumanın bütünleştirilmesi gerekliliği ifade edilmiştir (Treaty of Amsterdam, 1997). 2009'da yürürlüğe giren Lizbon Anlaşması yine ÇPB ilkesini Amsterdam Anlaşması'nda yer aldığı şekliyle kabul etmiştir.

ÇPB, Birliğin anlaşmaları dışında 1973'den bu yana yapılan Çevre Eylem Programlarında¹ (ÇEP) da kendine yer edinmiştir. 1973-1976 yılları için hazırlanan ilk ÇEP'de çevre koruma daha çok tarım, mekânsal planlama gibi sektörel bazda ele alınmıştır. Ancak çevresel konuların planlama ve karar alma süreçlerinde yer alması gerektiği hususuna da yer verilmiştir (Key, 2006: 18-19). Benzer şekilde II. ÇEP'te de çevresel konuların planlama ve karar alma sürecine en erken aşamada dâhil edilmesi gerektiği belirtilmiş, Çevresel Etki Değerlendirmesi yenilik olarak yerini almıştır (Güneş, 2011:30). 1982-1986 yılları arasında yapılan III. ÇEP'te de özellikle enerji, sanayi, tarım, turizm gibi sektörlerle ilgili ekonomik politikalar belirlenirken ve faaliyetler yürütülürken çevresel kaygıların mümkün olan en erken aşamada göz önünde bulundurulması gerektiği belirtilmiştir. IV. ÇEP konuyu daha detaylı olarak alt bölüm halinde incelemiş, enerji ve çevre koruma arasındaki denge konusu üzerinde özellikle durmuştur. 1993 yılında hazırlanan V. ÇEP enerji, tarım, sanayi, ulaşım ve turizm sektörlerini çevre politikalarıyla bütünleştirilmesi gereken en acil konular olarak belirlemiştir. Sürdürülebilir gelişmenin ilk kez yer aldığı bu program da ÇPB'nin uygulanması için AB değil bütün yönetim düzeyleri (devletler, bölge yönetimleri, yerel yönetimler) yetkili sayılmıştır.

ÇEP'lerle ilgili politikalar devam ederken önemli bir gelişme çevresel politikaların Birliğin çevresel olmayan politikalarla bütünleştirilmesi konusuna odaklanan Cardiff Sürecidir. Süreç olarak adlandırılmasının nedeni çevre politikasının farklı sektörlerle bütünleştirilmesinin aşama aşama gerçekleştirilmesidir. 1998 yılında ulaşım, enerji ve tarımla başlayan bütünleştirme çabalarını aynı yıl Viyana'da yapılan iç pazar, sanayi ve kalkınma politikalarına çevrenin içselleştirilmesi izlemiştir. 1999 yılında Avrupa Konseyi tarafından Cardiff Sürecinin daha da geliştirilmesini içeren "Sürdürülebilir Gelişme ve Çevrenin Bütünleştirilmesi"ne dair karar benimsenmiştir (Kramer, 2001:3). Wilkinson'a göre Cardiff sürecinde ÇPB'de önceliğin çevresel amaçlara mı verileceği, yoksa çevreyle sosyal ve ekonomik boyutun dengeleneceği hususu netlik kazanmamıştır. Yine de ekonomi, toplumsal refah ve çevre korumanın bütünleştirilmesi gerekliliğini vurgulayan Süreç ÇPB'nin gelişiminde önemli yere sahiptir.

Altıncı ÇEP 2001 yılında hazırlanmış olup, 2012 yılına kadar AB'nin çevreyle ilgili politikalarına yol göstermiştir. Program çevrenin korunması ve geliştirilmesi için belirlediği beş öncelikli konudan bir tanesi çevre korumanın diğer politikalarla bütünleştirilmesidir. Programda ÇPB için, çevresel koruma gereklerinin Birliğin politikalarıyla ve eylemleriyle tam olarak bütünleştirilmiş olması ve de çevre lehine alınan kararların da sürdürülebilir gelişmenin diğer bileşenleri olan ekonomik ve sosyal boyutla uyumlu olması gerekmektedir, hükmü konulmuştur. Bütünleştirme çabaları için ÇEP'de yapılması gereken eylemler sıralanmıştır. İlk olarak farklı politika alanlarında ortaya çıkan bütünleştirme stratejileri ÇEP'de belirlenen çevresel amaçların uygulanmasına ve etkili hale getirilmesine katkı sağlamalıdır. Bilgiye erişim ve şeffaflığın sağlanması ile bütünleştirme çabalarının Birliğin politikalarına tam yansımaları için Birlik içinde bunu gerçekleştirmeye yönelik bir iç mekanizmanın kurulması ÇEP'in belirlediği diğer gereklerdir. Sektörel bütünleşme için raporlama sisteminin olması, her bir sektörün faaliyetlerinin düzenli olarak izlenmesi, ÇPB'nin uygulanmasına yönelik bazı araçların kullanımı, çevresel kıstasların yine Birliğin finansmanına dâhil edilmesi program kapsamında yer alan diğer önemli kararlardır.

6. ÇEP'in sona ermesiyle, 2013 yılında 7. ÇEP için yapılan hazırlıklar tamamlanmış ve program yayımlanmıştır. ÇPB ilkesi bu eylem programında da çevrenin diğer sektörlerle bütünleştirilmesi gerektiğini belirtmiş, böylece çevre ile iklim üzerindeki baskının kaldırılması amaçlanmıştır. Programda

¹ Avrupa Birliği'nin Çevre Eylem Planlarıyla ilgili daha fazla bilgi almak için <http://ec.europa.eu/environment/action-programme/> adlı siteyi ziyaret edebilirsiniz.

değınilen bir diğler konu olan yeşil ekonominin de yine çevre korumanın enerji, sanayi, ulaşım, turizm, sosyal politikalar, araştırma-geliştirme gibi sektörlerin politikaların dikkate alınmasıyla gerçekleşebileceğı bildirilmektedir. ÇPB'nin uygulanmasında Çevresel Etki Değlerlendirmesi (ÇED) ve Stratejik Çevresel Değlerlendirmenin (SÇD) etkin araçlar olduğu, yerel ve bölgesel otoriterlerin de önemli aktörler olduğu vurgulanmıştır. Bütünleştirme çabalarının tam olarak başarıya ulaşması için önleme ilkesinin benimsenerek çevreye verilecek zararların en baştaki aşamada değlerlendirilmesi ve bunu gerçekleştirmek için etki değlerlendirmelerinin tam olarak uygulanması programın diğler önemli hedefleridir.

4. ÇEVRE POLİTİKASININ BÜTÜNLEŞMESİNE YÖNELİK ARAÇLAR

Çevrenin korunması için onarıcı politikalara da başvurulsa da, esas olan önleyici politikalaradır. Önleyici politikalar çevreyle ilgili herhangi bir bozulma ya da tahribat ortaya çıkmadan, mümkün olduğunca en erken aşamada çevresel boyutun hesaba katılarak kararların alınmasıdır. Önleyici politikaların eğer söz konusuysa bilimsel verileri temel alır, ancak ihtiyatlılık ilkesi bilimsel belirsizlik durumunda dahi çevrenin korunması lehine karar alınmasını amaçlar. Tamamlayıcı ilkeler olan ihtiyatlılık ilkesi ve önleyici politikaların uygulanması bu ilkelerin hedeflerine yönelik araçların belirlenmesi ve etkin biçimde uygulanmasıyla mümkündür. ÇPB'nin başarıyla uygulanması için tanımlanan araçlar ÇED, SÇD, Düzenleyici Etki Değlerlendirmesi, Sürdürülebilirlik Değlerlendirmesi, ekonomik araçlar ve gönüllü anlaşmalardır.

ÇED 1970'lerden itibaren gündeme gelen ve birçok ülkenin mevzuatında yer alan önleyici politikanın önemli bir aracıdır. ÇED'i tanımlarken basit bir yaklaşımdan ziyade planlama, yönetim, çözümlenme ve kamusal katılımı harmanlayan bir süreç olarak tarif etmek daha doğru olacaktır (Barrow, 1999:95). Kapsamlı bir bakış açısıyla ÇED'in bütün politika, plan, program ve projelere uygulanması anlayışı genellikle sadece projelere uygulanmasıyla sınırlandırılarak ÇED'in kapsamı daraltılmıştır. Oysaki ÇED'in hükümet programlarından projelere değin geniş bir yelpazeye uygulanması gerekir ki hem kurumsal bütünleşmeyi hem de sektörel bütünleşmeyi sağlayabilsin (Bührs, 2009: 42-43). Ancak ÇED'in sadece tekil projelere odaklanması, hem yatırımların kümülatif etkisiyle başa çıkma kapasitesini azaltır hem de kalkınma anlayışının çevresel amaçlardan yoksun biçimde ilerlemesine neden olur. Dahası ÇED'e yönelik önemli eleştiriler, çevreye ve toplumsal gelişmeye zarar verebilecek yatırımların meşrulaştırılmasını sağlayarak kamusal muhafaleti engellemek ve küçük tavizlerle projenin kabul edilebilirliğini artırmak olarak belirtilmiştir (Bührs, 2009: 45).

ÇED'in sadece proje safhasında uygulanmasına yönelik genel anlayış politika, plan, program ve diğler stratejik girişimlerin çevresel etkilerini ortaya koymayı amaçlayan SÇD'yi gündeme getirmiştir. SÇD özellikle enerji ve ulaşım gibi kalkınmayla ilgili önemli çevresel etkileri olan girişimlerde öncelikle uygulanır (Abaza vd., 2004: 86). SÇD'ye ÇED'in sadece genişletilmiş hali olarak bakmak tam olarak doğru değildir. SÇD çevresel sorunların, sonuçların ve etkilerin daha geniş ekseninde ve uzun vadeli olarak düşünülmesi, çevreye verilecek olası etkilerin daha net anlaşılması, politika, program ve planların projeye göre daha az teferruat gerektirmesi gibi nedenlerden dolayı ÇED'den ayrılır (Barker and Wood, 2010:249). Dolayısıyla detaylara odaklı ÇED'in metodolojisinin SÇD'ye uymadığı belirtilebilir.

SÇD'nin güçlendirilmesi için mevcut politikalar ve kurumsal yapıyla bütünleşmesi gerekmektedir. Ayrıca bu politika aracının başarılı olması politika ve planlama seçeneklerinin belirlenmesi ve bunların değlerlendirilmeye tabi tutularak karşılaştırılması, basit yöntemlerin tercih edilmesi, bütün aktörlerin sürece katılması ve iletişim yoluyla geliştirilen bir süreç olmasına bağlıdır (Partidario, 2005:14). Uzun aşamalı bir süreç olarak nitelendirilebileceğimiz SÇD gerektiğinde dönemin stratejik politikalarını yansıtabilecek biçimde esnek ve dinamik olmalıdır. Çevrenin bütünleştirilmesi için katalizör rolü oynayarak devlet yapısı ve diğler kurumlardaki tutum ve kültürü değıştirmenin bir aracı olmaya teşvik edilmelidir. SÇD'nin alternatifler arasında bir seçim yapmaktan çok, bu seçeneklerin etkilerini açıkça ortaya koyması beklenmektedir. Son olarak SÇD'nin etkin şekilde uygulanması muhakkak ki şeffaf ve katılımcı bir süreçle mümkündür (Sheate vd., 2011: 87-91).

Sürdürülebilir gelişme ve ÇPB'nin uygulanmasına yönelik bir diğler araç Düzenleyici Etki Değlerlendirmesidir. Bu araç devlet tarafından yapılan düzenlemelerin sosyal, çevresel ve ekonomik etkilerini ve bu etkilerin toplumun farklı kesimleri arasındaki dağılımının sistematik analizini yaparak karar alma sürecinin niteliğini ve etkinliğini artırıcı bir işlev üstlenir (TEPAV, bt). Düzenleyici etki

değerlendirmesi çevresel kaygıların diğer politika alanlarıyla bütünleşmesinde, düzenlemelerin daha etkili ve sistematik hale gelmesinde ve iyi yönetimi gerçekleştirmede önemli bir araç olarak görülmektedir. Bu değerlendirme aracı fayda-maliyet analizi, maliyet-etki analizi, risk değerlendirmesi gibi bazı yöntemlere başvurur (Jacob vd., 2011: 7-11). En sık kullanılan yöntem olan fayda-maliyet analizi düzenlemelerin olası olumlu/olumsuz etkilerinin parasal yönden değerlendirilmesini sağlar ya da bazı amaçların başarılması için öne sürülen çözümleri analiz eder (Bührs, 2009: 54). Çevre koruma açısından bu yöntemin piyasa fiyatı olmayan çevresel ve sosyal değerlerin fiyatlandırılması hususundaki belirsizlik, karmaşık ve teknik niteliği nedeniyle şeffaflığın olmaması ve kamu katılımına olanak sağlamaması gibi birçok eksikliği içinde barındırmaktadır (Heinzerling ve Ackerman, 2002: 1-11). Diğer bir yöntem olan risk değerlendirmesini incelediğimizde bu yöntem ortaya konmak istenen düzenlemeler sonucu oluşacak etkilerden dolayı ortaya çıkabilecek risklerin miktar olarak değerlendirilmesiyle ilgilidir (Ekici, 2006:60). Risk değerlendirmesi yönteminin de bazı zayıflıkları söz konusudur. Risklerin değerlendirilmesinin zamansal ve mali koşullardan dolayı siyasi ve ekonomik koşullara bağlı olması, potansiyel açıdan riskli sayılabilecek maddelerin sadece bir kısmının değerlendirilebilmesi ve sürekli yeni riskli maddelerin ortaya çıkması olarak sayılabilir. Risk değerlendirmesinde analizler daha ziyade insan sağlığına ilişkindir. Risk değerlendirmesi daha çok risklerin azaltılmasıyla ilgilidir, teknolojinin çevreye zarar vermemesini sağlamak ya da çevre yönetimine dair fikirler sunmak gibi bir amacı yoktur (Bührs, 2009: 66-67).

Sürdürülebilir gelişme anlayışının gerçekleştirilmesine yönelik olarak çıkan Sürdürülebilirlik Değerlendirmesi ise ekonomik ve sosyal boyutla çevreyi bütünleştiren bir araçtır. Sürdürülebilirlik Değerlendirmesinin iki işleve sahiptir. Soyut ve uzun vadeli hususları içeren ve sürdürülebilir gelişmenin üç boyutunu da göz önünde bulunduran bütünleşik politikaların geliştirilmesi için yöntem bilimsel esnek bir politika aracı olması ilk işlevidir. Diğer ise ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerin politika, strateji, plan ve programlar hazırlanmadan (ex-ante) değerlendirilmesi işlemidir (OECD, 2010:4). Sürdürülebilirlik Değerlendirmesinin amaçları sosyo-ekolojik sistemlerin uzun vadeli bütünlüğünün korunması, kuşaklararası ve kuşak içi eşitliğin sağlanması, kaynakların korunması ve verimli kullanımı, halkın karar alma sürecine katılarak demokratik yönetişimin sağlanması ve önleyici tedbirlerin alınmasıdır (Gibson, 2006: 271). Sürdürülebilirlik Değerlendirmesini diğer mevcut değerlendirme araçlarıyla yer değiştiren ya da onların yanında yürütülen yeni bir değerlendirme işlemi olarak değil, onları tamamlayan bir biçimde görmek gerekir.

Bütünleştirme çabaları içinde ekonomik araçlar önemli eleştirilere tabi tutulsa da çevresel olmayan politika alanlarının çevre politikalarıyla bütünleştirilmesinde önemli işleve sahiptir. Ekonomik araçlar çevre vergilerinden kirletici izinlerine, depozito sisteminden yeşil muhasebeye kadar birçok alanı kapsamaktadır. (UNEP, 2002).

Değineceğimiz son araç olan gönüllü anlaşmalar ise klasik yöntemlerden farklı olarak kamu kesimi ve sanayi sektörü arasında yapılan iş birliğini ifade etmektedir (Glachant, 1995:4). Birçok hükümet emisyon miktarını azaltmak için sanayi gruplarıyla gönüllü anlaşmalar imzalamış, AB tarafından 5. ÇEP sonrası gönüllü anlaşmalar yeni bir politika aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Genellikle enerji verimliliğine yönelik olan bu anlaşmalar AB üyesi ülkelerde ulusal iklim değişikliği stratejilerinin bir bileşeni olarak kabul edilmiştir (WWF, 2000: 3).

5. TÜRKİYE'DE ÇEVRE POLİTİKASININ BÜTÜNLEŞMESİ

Türkiye'de çevre koruma politikaları 1970'lerden sonra çevre sorunlarına yönelik farkındalığın artmasına paralel olarak gelişmiş ve kurumsallaşma çabaları başlamıştır. Türkiye'de çevre yönetimi merkezi ve yerel düzeyde örgütlenme yoluna gitmiştir. Merkezi düzeyde çevre yönetimi 1973 yılında kurulan Çevre Koordinasyon Kurulu'nun kurulmasıyla oluşmuş, Kurul 1978 yılında Müsteşarlık konumuna getirildikten sonra 1984 yılında Genel Müdürlük düzeyine getirilmiştir. 1989 yılında tekrar Müsteşarlık konumuna getirilmesiyle devam eden kurumsallaşma süreci nihayetinde 1991 yılında Çevre Bakanlığı'na dönüşmüştür. 2003 yılında Orman Bakanlığıyla birleşen Bakanlık 2011 yılında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve Orman ve Su İşleri Bakanlığı olarak iki ayrı bakanlık biçimine dönüşmüştür. En son 2018 yılında bakanlıkların sayılarının azaltılmasıyla ortaya çıkan yeni sistemde Çevre ve Şehircilik Bakanlığı değişmemiş ancak Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ile Orman ve Su İşleri Bakanlığı birleşerek Tarım ve Orman Bakanlığı kurulmuştur. Yukarıda sayılan bakanlıklar dışında diğer bazı

bakanlıkların da çevre korumayla ilgili görevleri olduğunu vurgulamak gerekir. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı çevre korunması amacının gerçekleşmesinde önemli sorumlulukları bulunan bakanlıklardır.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na 2011 yılında kanun hükmünde kararnamelerle yapılan değişikliklerle önemli yetkiler devredilmiştir. Bakanlığın yerel yönetimlere ait olması gereken planlama ve imara ilişkin birçok yetkiyle donatılması ve önceliğin çevre korumadan ziyade yapılaşmaya verilmesi, bu yetkiyi sağlayan 644 sayılı KHK'nın eleştiriler almasına neden olmuştur. Ayrıca çevreyle ilgili kararlar alacak olan bakanlık düzeyindeki bir kurumdan beklenen başka kurumların yetkilerini üstlenmekten ziyade politika, norm, kriterler oluşturan, eşgüdüm yapan ve denetleyen, hiyerarşik olarak diğer tüm bakanlıkların üzerinde ve görece özerk bir kurumsal yapı biçimine evrilmesidir (Şahin, 2011). Bu husus çevre yönetiminde etkinliğin artırılmasına yönelik ihtiyacı gösteren çevre konusunda yetki, görev ve sorumluluk karmaşası yaşanması ve de çevrenin sektörel kalkınma politikalarıyla uygulamada bütünleştirilememesi (Talu,2006: 50) sorununu da aşmaya yardımcı olacaktır.

Yerel düzeye baktığımızda yönetim kademelenmesi içinde belediyeler, il özel idareleri ve köylerin çevreyle ilgili doğrudan görev ve sorumlulukları mevcuttur. Belediyelere çevre hizmetleri konusunda yetki veren Belediye Kanunu, Belediye Ceza Yasası, Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, Çevre Kanunu, İmar Kanunu gibi birçok yasa vardır. Büyükşehir belediyelerinin de sürdürülebilir gelişme ilkesine uygun olarak çevrenin korunması görev kapsamı içinde yer almaktadır.

Merkezi ve yerel yönetim üzerinde yürütülen çevre politikalarında kurumsal bütünleşmeyi sağlamak için ilk etapta koordinasyon sorununu çözmek gerekecektir. Devlet yönetiminde koordinasyon meselesinin en temel çözümü koordinasyondan sorumlu merkezi kurumun varlığıdır. Merkezi kurumlar yürütülecek faaliyetlerle ilgili önceliklerin saptanmasını, bunların birbirleriyle ilişkisini ve tutarlılığını, mevzuatın denetimini ve aktarılacak kaynakların koordinasyonunu gerçekleştirir. Ancak birden çok sektörü ilgilendiren temalarda yatay koordinasyonu sağlamak için bu yapı yetersiz kalabilir. Başka bir yol olarak sorumluluğun alt düzeylere devredilmesi, en yaygın biçimiyle yerelleştirme başvurulabilecek diğer bir yöntemdir. Bu yöntemin de yetki sorunu yarattığı belirtilmektedir. En yaygın yöntem olarak karşımıza çıkan diğer bir yöntem kurul, komisyon veya komiteler oluşturularak koordinasyon sorununu çözmektir. Değineceğimiz son yöntemde ise koordinasyon gereğini ortadan kaldıracak biçimde yetkilerin önemli kısmını kendinde toplayan bir kurumun oluşmasıdır (Dedeoğlu, 2012:3-6). Türkiye'deki çevre yönetim dizgesine bakıldığında yukarıda sayılan koordinasyon yöntemlerine başvurulduğu görülmekle birlikte, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın yetkileri dikkate alındığında ivmenin yetkilerin önemli ölçüde merkezileşerek koordinasyon ihtiyacının bertaraf edildiği bir sisteme doğru kaydığı dikkat çekmektedir.

Merkezi yönetim-yerel yönetim ilişkisi bağlamında düzeyler arasında politika ve uygulamada uyum sağlanması gerekir. Çevre yönetiminde ilk derecede söz sahibi olan yerel yönetim birimleri arasında da eşgüdüm ve işbirliğini sağlayacak düzeneklerin oluşturulması elzemdir. Birden fazla yerel yönetim biriminin bir araya gelerek görevli oldukları hizmetlerden bazılarının yerine getirmek üzere kurulmuş Mahalli İdare Birlikleri çevresel politikaların yerel düzeyde uyum ve işbirliği içinde uygulanması için ideal birimlerdir. Mahalli İdare Birlikleri Kanunu'nda çevre ve ekolojik dengenin sağlanması ile su, atık su, katık atık ve benzeri altyapı hizmetlerine ilişkin projelerin zorunlu kıldığı durumlarda Bakanlar Kurulu izniyle bu birliklere katılanabileceği belirtilmiştir. Ayrıca Kanun'da birliklerin kültür ve turizm koruma ve gelişim bölgeleri ile turizm merkezlerinde alanın bütünleşik bir anlayışla korunması, geliştirilmesi ve altyapının gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla kurulacağı hükmü bulunmaktadır.

Kurumsal bütünleşmeyle paralel diğer bir konu mevzuatın ÇPB'ye yer verip vermediğini incelemektir. Çevreyle ilgili mevzuata bakıldığında Çevre Kanunu temel olmak üzere, Orman Kanunu, Milli Parklar Kanunu, Mera Kanunu, Kıyı Kanunu, Su Ürünleri Kanunu, Tarım Kanunu, Maden Kanunu, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, Turizmi Teşvik Kanunu gibi birçok kanunu ve yasa altı düzenlemeleri sayabiliriz.

Çevre Kanunu sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir çevre kavramlarına yer vermiştir. Sürdürülebilir kalkınma kavramı, "bugünkü ve gelecek kuşakların sağlıklı bir çevrede yaşamasını güvence altına alan çevresel, ekonomik ve sosyal hedefler arasında denge kurulması esasına dayalı kalkınma ve gelişmeyi"

ifade eder. Sürdürülebilir çevre ise “gelecek kuşakların ihtiyaç duyacağı kaynakların varlığını ve kalitesini tehlikeye atmadan, hem bugünü hem de gelecek kuşakların çevresini oluşturan tüm çevresel değerlerin her alanda (sosyal, ekonomik fiziki vb.) ıslahı, korunması ve geliştirilmesi sürecini ifade eder. Tanımlardan da anlaşılacağı üzere kanunda ÇPB'nin açıkça tanımı yapılmamış olsa da sürdürülebilir gelişmenin merkezine yerleştiği açıktır. Diğer sektörlerle ilgili ortaya çıkan yasal düzenlemelere baktığımızda da sürdürülebilir gelişme ilkesi ve ÇPB'nin örtülü biçimde yer aldığı görülmektedir. Örneğin, Ticaret Kanunu yükümlülüklerin yerine getirilirken çevrenin zarar görmemesi hükmünü vererek, ticari faaliyetlerde çevre koruma amacının içselleştirilmesini sağlamaktadır.

Sürdürülebilir gelişme ve ÇPB'ye yönelik tartışmaların ağırlık kazanması ve bu ilkelerin çevre politikası içerisinde merkezi bir konuma yerleşmesiyle, her iki ilke de Kalkınma Planlarında yer almıştır. İlk iki planda sadece toprak ve su kaynaklarının verimli kullanılması gibi konulara odaklanan çevre kısmı sağlık başlığı altında yer almıştır. III. Plan'da ayrı bir başlık altında incelenen çevre bölümünde, çevre-insan ilişkilerinin rasyonel bir dengede sürdürülebilecek bir toplum yapısına ulaşmasının yolunun sosyal ve ekonomik kalkınmadan geçtiği vurgulanmıştır (DPT, 1973).

IV. Plan'da tarımda modernleşme ve kentleşme sürecinde çevre unsurunun dikkate alınacağı, sorunun yaratılmadan önleme aşamasında çözüme kavuşturulacağı belirtilerek çevrenin diğer sektörlerle entegrasyonu gündeme gelmiştir (DPT, 1979) V. Plan sadece kirliliğin ortadan kaldırılmasının yeterli olmadığını, kaynakların gelecek nesillerin de yararlanabileceği en iyi şekilde kullanılması, korunması ve geliştirilmesine vurgu yapmıştır. Aynı planda çevrenin enerji sektörüne entegrasyonu, üretimden tüketime kadar her aşamada kaynakların ve çevrenin korunması ana ilkelere biri olarak belirlenmiştir. (DPT, 1985).

VI. Planda sürdürülebilir gelişme anlayışının yer aldığını söylemek mümkündür. ÇPB kapsamında planda bütün ekonomik politikalarda çevre boyutunun dikkate alınacağı, Bakanlıkların yetki alanı içindeki uygulamalarının çevreye etkilerinin tespiti, önlenmesi, politika geliştirilmesi ve uygulanmasının çevreye ilgili kurum tarafından yapılacağı belirtilmiştir. Diğer önemli bir husus bütün planlama aşamalarında çevre boyutunun göz önünde tutulmasıdır. VI. Planda sektörel entegrasyonu gerçekleştirmeye yönelik konulara sıkça başvurulmuştur. Madencilik faaliyetleri sonucu bozulan çevrenin tekrar kullanılabilir hale getirilmesi için gerekli idari ve yasal düzenlemelerin yapılması; sanayi kuruluşlarının çevre politikalarına uyumu için gerekli desteğin sağlanması; sanayileşme, şehirleşme ve tarımda modernleşme politikalarının ekolojik yapıyı koruyucu ve çevre kirlenmesini önleyici yönde uygulanması bu kapsamda sayılabilir (DPT, 1989).

VII. Planda, sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı çerçevesinden çevre politikalarının tüm ekonomik ve sosyal politikalara entegrasyonunun önemini giderek arttırdığı belirtilmektedir. Çevre korumanın ekonomik, ticari, sosyal ve siyasi açıdan birbiriyle uyumlu ve bütünleşmiş bir yaklaşımla ele alınması, sektörel bütünleşme ve işbirliğinin sağlanması da bu planın amaçları arasındadır (DPT, 1995).

VIII. Planda sürdürülebilir gelişme yerine çevre politikalarında sürdürülebilir büyüme yaklaşımı benimsenmiş, çevreye dair alınacak önlemlerin rekabet gücünün artırılması ile bağdaştırılması amaçlanmıştır. Daha önceki dönemlerde çevre politikalarının entegrasyonunun başarılmadığına dikkat çekilmiş ve entegrasyonu sağlamak için gerekli tedbirlerin alınacağı ifade edilmiştir.

IX. Planda çevrenin korunması ve kentsel altyapının geliştirilmesi rekabet gücünün artırılması başlığı altında değerlendirilmiştir. Sürdürülebilir gelişme kavramına uluslararası yükümlülüklerin karşılanması bu ilke çerçevesinde yerine getirileceği kapsamında değinilmiştir. Tüm sektörlerde yatırım, üretim ve tüketim aşamalarında kirlenme ve kullanan öder ilkelerini dikkate alan araçların etkili biçimde kullanılacağı hususuna yer verilmiştir. Sanayi ve çevre politikalarının uyumunun sağlanarak büyümenin sürdürülebilirliğinin sağlanması; biyogüvenlik ve genetiği değiştirilmiş organizmalar konusundaki risklerin en aza indirilmesi için tarım, çevre ve teknoloji politikalarının bütünleştirilmiş bir anlayışla değerlendirilmesine yer verilmiştir (DPT, 2006).

X. Planda çevreye duyarlı yaklaşımların sosyal ve ekonomik faydalarının artırılması ve yaşam kalitesinin sürdürülebilir bir şekilde yükseltilmesinden bahsedilmiştir. Yeşil büyüme kavramının ön plana çıkarıldığı planda, bu kavram çerçevesinde hem çevrenin korunması hem de rekabetçiliğin artırılması öngörülmektedir. Sektörel entegrasyon bakımından da planın stratejisine uygun olarak tüm

sektörlerde kaynakların etkin kullanımı ve çevresel bozulmaların önüne geçebilecek temiz teknolojiler ile yeşil ürünlerin geliştirilmesi önerilmiştir (DPT, 2013).

6. TÜRKİYE'DE ÇEVRE POLİTİKASININ BÜTÜNLEŞMESİNE YÖNELİK ARAÇLAR

Çevre politikasının bütünleşmesine yönelik araçların mevzuatla tanınması ve etkin olarak uygulanması ÇPB'nin gerçekleşmesinde oldukça önemlidir. Türkiye'de ÇPB'ye yönelik araçların niteliği ve etkinliğini incelemek, ÇPB'yle ilgili sağlıklı değerlendirme yapmak açısından gereklidir. Bu minvalde, Türkiye'de Düzenleyici Etki Değerlendirmesi, ÇED, SÇD, Sürdürülebilirlik Değerlendirmesi, ekonomik araçlar ve gönüllü anlaşmaların hülâsası çalışma kapsamında aktarılacaktır.

Türkiye'de mevzuat oluşturma sürecinde birtakım çalışmalar hariç herhangi bir sistematik etki analizi uygulamasına rastlanmamakta, gelişmeler AB'nin Lizbon Stratejisi kapsamında geliştirdiği "İyi Yönetişim" ve "Daha İyi Düzenleme" çalışmalarına koşut olarak başlamaktadır. 2004 yılında Düzenleyici Etki Değerlendirmesine yönelik olarak Başbakanlık bünyesinde "Daha İyi Düzenleme Grubu" oluşturulmuştur (Aykın, 2010: 237). Bu gelişmeler ekseninde hazırlanan "Mevzuat Hazırlama Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik" 2006 yılında Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Yönetmelikte geçen tanıma göre Düzenleyici Etki Analizi; "taslağın bütçeye, mevzuata, sosyal, ekonomik ve ticari hayata, çevreye ve ilgili kesimlere etkilerinin ne olacağını göstermek üzere hazırlanan ön değerlendirmeyi" ifade eder. Yapılması istenen düzenlemenin taslağı hazırlandıktan sonra niteliğine göre kısmi ya da tam düzenleyici etki analizi yapılır. Düzenleyici etki analizi için yapılan taslak yapılacak mevzuatın taslağıyla birlikte ilgili makama gönderilir ve alınan görüşler çerçevesinde düzenleyici etki analizine son hali verilir. Sonraki aşamada düzenleyici etki analizi ve düzenlemenin taslağı birlikte Başbakanlığa sunulur.

Düzenleyici etki analizinin kapsamında yer alan maliyet-fayda ve maliyet-etkinlik analizleri 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile mevzuata girmiştir. Böylece sosyal, ekonomik ve çevresel etkileri ana konusu haline getiren düzenleyici etki analizinin kamu idareleri tarafından yapılması zorunlu hale gelmiştir (Ekici,2006: 144). Düzenleyici etki analizi iyi yönetim, şeffaflık ve hesap verebilirliği sağlayarak düzenlemenin niteliğini artıracak bir araç olarak düşünülmektedir. Ancak Türkiye'de kamuoyunda ve karar alıcılarda yeterli farkındalığın yaratılmadığı, etki analizinde yeterli kapasiteye ulaşılamaması gibi nedenlerden ötürü düzenleyici etki analizinin istenilen düzeyde olmadığı ifade edilmiştir (TEPAV, 2011). Analize yönelik eleştiriler de mevcuttur. Bayramoğlu analizinin siyasal karar alma süreçlerini küresel ticaret kurallarına uygun olarak inşa etmek için geliştirildiğini, herhangi bir yasanın bir maddesinin bile parasal açıdan etkisinin ölçülmeye çalışıldığını ifade etmektedir (Bayramoğlu, 2006: 108).

ÇPB'yi gerçekleştirmede diğer bir araç olan ÇED'in ülkemizdeki gelişimi sıkça değişikliğe uğrayarak ilerlemiştir. 1983 yılında Çevre Kanunu'yla tanımlanan ÇED'in, bu kanuna dayanarak yönetmeliğinin hazırlanması ve yürürlüğe girmesi ancak 1993 yılında gerçekleşebilmiştir. Bu tarihten sonra birçok kez değiştirilen ÇED yönetmeliğinde, değişikliklerin özü projelerin ÇED sürecini kolaylaştırmasına yöneliktir. Kronolojik açıdan yapılan değişiklikleri gözden geçirirsek, ilk olarak 2003 yılında ön araştırmaya tabi tutulan projeler için rapor hazırlama yükümlülüğü kaldırılmış ve proje tanıtım dosyasının hazırlanması yeterli görülmüş, bu küme için konulmuş olan halkın bilgilendirme toplantısı kaldırılarak (Çoban ve Duru, 2009:61) ÇED süreleri kısaltılmıştır. 2004 yılında Maden Kanunu'nda yapılan değişiklikle petrol, jeotermal kaynak ve maden arama faaliyetleri ÇED kapsamı dışında bırakılmış ancak Anayasa Mahkemesinin verdiği kararla değişiklik iptal edilmiştir. 2008 yılında yapılan değişiklikle önceden ÇED yaptırma zorunluluğu olan kimi tesis ve faaliyetler ÇED yönetmeliğinden muaf tutulmuştur (Çoban ve Duru, 2009: 61). En son 2014 yılında altıncı kez değiştirilerek yayımlanan ÇED yönetmeliği, 2016, 2017 ve 2018 yıllarında üç kez daha revize edilmiştir. Güncel haliyle yönetmelik, ÇED yönetmeliğinin ilk yayımlandığı tarihten önce üretime ya da işletmeye başlayan projeler ile 23/6/1997 tarihinden önce kamu yatırım programına alınıp 29/5/2013 tarihi itibarıyla üretime/işletmeye başlamış projelerin ve bunların gerektirdiği yapı ve tesisleri kapsam dışı bırakmıştır. Ayrıca eklerde listelenen ÇED uygulanacak projeler listesiyle, seçme-eleme kriterleri uygulanacak projeler listesinin kapsamının giderek daraltıldığı görülmektedir. Yasal mevzuattaki eksiklikler ÇED'in etkinliğini azaltırken, uygulamada da ÇED raporlarının işlevsiz kaldığı görülmektedir. 1993-2012 yılları

arasında ÇED kararlarının yaklaşık %99'unun olumlu olarak sonuçlandığı, yatırım izninin verildiği görülmüştür. Seçme eleme kriterlerine tabi tesisler içinse aynı oranda "ÇED Gerekli Değildir" kararı çıkmıştır (Salihoğlu, 2013:74).

ÇED'le ilgili söylenmesi gereken diğer bir husus ise Türkiye'nin Aarhus Sözleşmesi olarak anılan Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Çevresel Karar Alma Sürecine Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi ile sınır aşan etkilerin çevresel etki değerlendirmesinin yapılmasına yönelik amaçları içeren Espoo Sözleşmesi'ne (Sınır Aşan ÇED Sözleşmesi) taraf olmadığıdır.

Stratejik Çevresel Değerlendirme, ÇED'e göre iç hukuka daha geç aktarılmış bir araçtır. 30032 sayılı Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönetmeliği 2017 yılında Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Daha önce Çevre Kanunu'nda SÇD'nin tanımı yapılmış, benzer bir tanıma yönetmelikte de yer verilmiştir. Her iki düzenlemede de SÇD, "yönetmelik kapsamında yer alan sektörler için kamu kurum ve kuruluşlarınca hazırlanacak ve onaya ya da kabule tabi plan veya programların ifa edileceği sürenin başlangıcından itibaren çevresel değerleri plan ya da programla bütünleştirmek, çevresel etkilerini en aza indirmek hatta olumlu etkilerini en üst düzeye çıkarmak için katılımcı bir anlayışla sürdürülen, yazılı raporu da içeren çevresel değerlendirme çabaları" olarak tanımlanmıştır. SÇD, AB Stratejik Çevresel Değerlendirme Direktifinde olduğu gibi Türkiye'de de plan ve programlarla sınırlı tutulmuş, politikalar kapsam dışı bırakılmıştır. Yine de ülkemizde SÇD Yönetmeliğinin yürürlüğe konulması en üst ölçekli etki değerlendirme yöntemi olması bakımından kayda değer bir gelişmedir.

SÇD Yönetmeliği atık yönetimi, balıkçılık, enerji, kıyı yönetimi, mekansal planlama, ormancılık, sanayi, su yönetimi, tarım, telekomünikasyon, turizm ve ulaştırma sektörleri ile ÇED Yönetmeliğinin Ek-1 ve Ek-1 listelerinde yer alan projeler için uygulanmaktadır. Ancak bazı sektörlerde Yönetmeliğin yayımlanmasıyla uygulamaya hemen geçilmemekte, geçiş için belli süreler öngörülmektedir. SÇD'ye tabi plan ve programlar balıkçılık ve ormancılık sektöründe hazırlanıyorsa 1/1/2020; atık yönetimi, enerji, sanayi, telekomünikasyon ve ulaştırma sektörü için 1/1/2023 tarihinden itibaren SÇD uygulanmaya başlayacaktır.

SÇD'nin uygulanmasıyla ilgili temel unsurlardan bir diğeri olan kapsam dışı bırakma konusu incelendiğinde, SÇD'nin milli savunma ve sivil savunma kapsamında yer alan plan ve programlar ile mali veya bütçe plan ve programlarına uygulanmayacağı belirtilmektedir. Ancak imar planları ve sınır aşan plan ve programlar da uygulanmayacak alanlar kapsamındadır. Yönetmelik için hazırlanan taslakta, kapsam dışı bırakılan listede kalkınma planları ve bölge planları da mevcutken sadece imar planlarının kapsam dışı bırakılması bir adım olarak nitelendirilebilir ancak sağlıklı bir çevre ve kentleşme için kabul edilebilir değildir.

SÇD'nin başarılı uygulaması ÇED süreciyle birlikte koordineli biçimde hareket etmesini gerektirir. Yönetmelikte her iki çevresel değerlendirme yöntemi arasındaki ilişkiye de değinilmiş, yönetmelik kapsamında yapılan hiçbir iş ve işlemin, ÇED Yönetmeliğinde yer alan hüküm ve yükümlülükleri ortadan kaldıramayacağı ifade edilmiştir. Ayrıca SÇD raporu onaylanmış plan ya da program kapsamındaki projeler ÇED sürecine tabiyse SÇD raporunda yazan hususlar ÇED sürecinde dikkate alınacaktır.

Sürdürülebilir gelişmenin ve ÇPB'nin başarılmasında önemli görülen bir diğer araç olan ekonomik araçlara Çevre Kanunu yer vermiştir. Kanunun 3(h) maddesine göre; "çevrenin korunması, çevre kirliliğinin önlenmesi ve giderilmesi için uyulması zorunlu standartlar ile vergi, harç, katılım payı, yenilenebilir enerji kaynaklarının ve temiz teknolojilerin teşviki, emisyon ücreti ve kirletme bedeli, karbon ticareti gibi piyasaya dayalı mekanizmalar ile ekonomik araçlar ve teşvikler kullanılır" ifadesi geçmektedir. Kalkınma planlarında da ÇPB'nin gerçekleştirilmesinde ekonomik araçlardan yararlanılacağı, çevre yönetiminde emret-yaptır yaklaşımıyla özendir-oluştur yaklaşımının esas alınacağı sıkça vurgulanmıştır.

Çevre Bakanlığı ile diğer sanayi grupları arasında imzalanan gönüllü anlaşmalar ise genellikle enerji verimliliği alanında uygulama alanı bulmaktadır. Ancak politik engeller, karşılaşılan idari ve teknik sorunlar, süreç takibinin yeterince etkin yapılamaması, anlaşmaların teslim tarihlerinin genellikle ertelenmesi bu anlaşmaların Türkiye'de başarılı biçimde uygulanmasına engeldir (Keresticioğlu, 2002).

7. SONUÇ

Sürdürülebilir gelişmenin özünü oluşturan ÇPB, çevre politikalarının çevreyi doğrudan ve dolaylı olarak etkileyen bütün alanlara entegre edilmesi ve diğer politika üreten kurumlarla işbirliği, koordinasyon içinde bulunarak çevre politikalarının içselleştirilmesi çabalarıdır. İnsan düşünce ve eylemlerinden, kurumsal ve sektörel politikalara değin çevreyle etkileşim içindeki her alanın çevre koruma amacını benimsemesi ÇPB'nin temel amacıdır. Bu şekilde tek boyutlu olarak görülemeyecek bir kavram olan ÇPB, kuramsal çerçevesini mekanist ve indirgemeci görüş yerine yeğlediği holistik düşünce kapsamında ekosistem yaklaşımıyla oluşturmuştur. Çevreyle diğer yapılar arasındaki etkileşime odaklanan ekosistem yaklaşımı, çevrenin de bütünlük bir anlayışla yönetilmesini savunur. Çevre korumanın sadece çevre politikasının kendi iç düzenlemeleriyle değil, diğer politika alanlarına da sirayet ederek; sadece kendi kurumsal yapısı içinde değil, diğer ilgili bütün kurumlarla eşgüdüm ve uyum içinde hareket ederek başarılacağını savunur.

Amacı ve savunusunu aleni olarak açıklayan ÇPB, sürdürülebilir gelişme anlayışıyla eş zamanlı olarak Stockholm'de düzenlenen konferansla başlamış, Brundtland Raporu, Rio Konferansı, Avrupa Birliği Çevre Eylem Programları, Cardiff Süreci gibi gelişmelerle güçlenmiştir. Bu gelişim sırasında ÇPB'nin uygulamaya geçmesi için, düzenlemelerin, politikaların, planların ve projelerin çevreye verdiği etkileri değerlendiren etki değerlendirme analizleri ile çevreyle çevresel olmayan alanların bütünleştirilmesini sağlayan ekonomik araçlar ve gönüllü anlaşmalar önem kazanmıştır.

Türkiye bağlamında ele alınan ÇPB'nin, uluslararası sözleşmelerden doğan yükümlülükler ve Avrupa Birliği Müktesabatına uyum sağlama gereğince şekillendiği görülmektedir. Ancak Türkiye'de ÇPB ilkesinin başarıyla uygulandığını söylemek mümkün görünmemektedir. Bu başarısızlığın nedenleri olarak yasal düzenlemelerin parçalanmış yapısının bütünlük çevre yönetimine engel olması kurumlar arası koordinasyon ve işbirliğinin yeterli olmaması ve bunlara bağlı olarak parçalılığın ve işbirliği eksikliklerinin ülkemizde yetkiyle ilgili çatışmalara ve çözüme gidilen yolda tıkanıklara neden olması sayılabilir. Ayrıca önemini sıkça vurguladığımız ÇPB'yi gerçekleştirmeye yönelik araçların ülkemizde yatırımlara meşruiyet kazandırmak gibi gerçek amacının dışında kullanılması, mevzuatın çevrenin değil yatırımların güncel ihtiyaçları doğrultusunda sürekli değiştirilmesi bir diğer engel olarak belirtilebilir.

8. KAYNAKÇA

Abaza, H., Bisset, R., Sadler B. (2004), *Environmental Impact Assessment and Strategic Environmental Assessment: Towards an Integrated Approach*, Geneva: UNEP.

Aykın, S. M. (2010), Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Sürdürülebilir Katılımı için Düzenleyici Etki Analizinin Gerekliliği, *Yönetim ve Ekonomi*, 17(2), 227-242.

Barker, A., Wood C. (2010), Environmental Assessment in the European Union: Perspectives, Past, Present and Strategic, *European Planning Studies*, 9(2), 243-254.

Barrow, C.J. (1999), *Environmental Management: Principles and Practice*, London ve New York: Routledge.

Bayramoğlu, Sonay (2005), "Türkiye'de Bölgesel Politikaların Gelişimi", M. Turan içinde, *Bölge Kalkınma Ajansları Nedir, Ne Değildir?* (35-120), Ankara: YAYED-Paragraf Yayınevi.

Bühns, T. (2009), *Environmental Integration: Our Common Future*, New York: Suny Press.

Capra, F. (1992), *Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası*, Çev. Mustafa Armağan, İstanbul: İnsan Yayınları.

Çoban, A., Duru B. (2009), Emek Ekseninde AKP İktidarının Çevre ve Kent Politikaları, *İktisat Dergisi*, S. 508-509-510, 57-68.

Çörtoğlu, F.S. (2017), *Avrupa Birliği'nde Çevre Politikasının Bütünleşmesi ve Türkiye'de Doğa Koruma Açısından Önemi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

Dedeoğlu, E. (2012), *Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın Kurulması Koordinasyon Meselesini Çözer mi?*, *Politika Notu*, TEPAV, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1326790094-3.Cevre_ve_Sehircilik_Bakanligi_nin_Kurulmasi_Koordinasyon_Meselesini_Cozer_mi.pdf

- Devlet Planlama Teşkilatı (1973), *Yeni Strateji ve Kalkınma Planı- Üçüncü Beş Yıl, 1973-1977*, Ankara: DPT.
- Devlet Planlama Teşkilatı (1979), *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1979-1983*, Ankara: DPT.
- Devlet Planlama Teşkilatı (1985), *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1985-1989*, Ankara: DPT.
- Devlet Planlama Teşkilatı (1989), *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1990-1994*, Ankara: DPT.
- Devlet Planlama Teşkilatı (1985), *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1996-2000*, Ankara: DPT.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2000), *Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005*, Ankara: DPT.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2006), *Dokuzuncu Kalkınma Planı, 2007-2013*, Ankara: DPT.
- Duru, B. (2007), Avrupa Birliği Çevre Politikası, Erhan ve Senemoğlu içinde, *Avrupa Birliği Politikaları*, Ankara: İmaj Yayınevi.
- Ekici, B. (2006), *Düzenleyici Etki Analizi: Kanun, Kanun Hükmünde Kararname, Tüzük, Yönetmelik ve Diğer Düzenlemelerde Uygulanması*, Ankara: Tepav.
- European Commission (2007), *Integrated Environmental Management: Guidance in Relation to the Thematic Strategy on the Urban Environment, Technical Report*, Luxembourg.
- Gibson, R. B. (2006), Beyond the Pillars: Sustainability Assessment as a Framework for Effective Integration of Social, Economic and Ecological Considerations in Significant Decision-Making, *Journal of Environmental Assessment Policy and Management*, 8(3), 259-280.
- Glachant, M. (1995), "Voluntary Agreements in Environmental Policy: A Bargaining Approach", *Paper Presented at Sixth EAERE Conference on Environmental and Resources Economics*, Umea.
- Güneş, A. (2011), *Avrupa Birliği Çevre Hukuku*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Heinzerling, L., Ackerman, F. (2002), *Pricing the Priceless: Cost-Benefit Analysis of Environmental Protection*, Georgetown: Georgetown Environmental Law and Policy Institute, 2002.
- IUCN (1980), *World Conservation Strategy: Living Resource Conservation for Sustainable Development*, IUCN-UNEP-WWF.
- Kalkınma Bakanlığı (2013), *Onuncu Kalkınma Planı, 2014-2018*, Ankara: Kalkınma Bakanlığı
- Kerestecioğlu, M. (2002), *Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma*, http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/csk/EK-9.pdf
- Key, C. (2005), EU Environmental Policies: A Short History of the Policy Strategies, S. Scheur içinde, *EU Environmental Policy Handbook: A Critical Analysis of EU Environmental Legislation (18-30)*, Brussels: European Environmental Bureau.
- Kramer, R. A. (2001), *Results of the Cardiff-Processes Assessing the State of Development and Charting the Way Ahead*, Berlin: Ecologic Institute.
- Lenschow, A. (2001), Greening the European Union, A. Lenschow içinde, *Environmental Policy Integration: Greening Sectoral Policies in Europe*, London: Routledge
- Mengi, A. (1996), Federal Almanya'da Merkezileşme-Bütünleşme Tartışmaları”, *Amme İdaresi Dergisi*, 29(2), 109-122.
- Meijers, E., Stead, D. (2004), Policy Integration: What Does It Mean and How Can It Be Achieved? A Multi-Disciplinary Review, *2004 Berlin Conference on the Human Dimensions of Global Environmental Change: Greening of Policies – Interlinkages and Policy Integration*.
- Mishra, S.P (2017), The Apocalyptic Anthropocene Epoch and Its Management in India, *International Journal of Advanced Research*, 5(3), 645-663.
- OECD (1996), *Globalisation: What Challenges and What Opportunities for Government?*, Paris: Paper OECD/GD(96)64.

OECD (2010), *Guidance on Sustainable Impact Assessment*, Paris: OECD.

Öztürk, N. (1995), Seküler Bir Çevreye Bakıştan Holistik Bakışa, *Köprü Dergisi*, S. 51, 71-75.

Persson, A. (2003), *Environmental Policy Integration: An Introduction*, Stockholm: Stockholm Environment Institute.

Salihoğlu, G. (2013), Sayılarla Türkiye'de Alınan ÇED Kararları, *Uluslararası ÇED Kongresi Bildiri Kitabı*, İstanbul, 67-74.

Sheate, W., Dagg, S., Richardson, J., Wolmarans, P., Aschemann R., Palerm J., Steen, U. (2011), *SEA and the Integration of the Environment into Strategic Decision-Making*, Final Report, London: Imperial College Consultants.

Şahin, Ü. (2011), *Nesrin Algan: Temel Hedef Sürdürülebilir Gelişme, Çevre ise Bir Altyapı Sorunu Olarak Görülüyor*, Yeşil Gazete, Röportaj, <https://yesilgazete.org/blog/2011/07/18/nesrin-algan-temel-hedef-surdurulebilir-buyume-cevre-ise-bir-altyapi-sorunu-olarak-goruluyor/>

Talu, N. (2006), *AB Uyum Sürecinde Türkiye'de Çevre Politikaları*, Ankara: Çevre Mühendisleri Odası.

TEPAV, *Düzenleyici Etki Analizi Rehberi*, http://www.tepav.org.tr/upload/files/haber/1255444679r8903.Duzenleyici_Etki_Analizi_Rehberi.pdf,

TEPAV (2011), *Türkiye Etki Analizi Kapasitesi Oluşturmada*, <http://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/1877>

Tont, S. A. (1997), *Sulak Bir Gezegenden Öyküler*, Ankara: Tübitak Yayınları

Treaty of Amsterdam Amending the Treaty on European Union, the Treaties Establishing the European Communities and Related Acts (1997), Official Journal of the European Communities, C. 340.

United Nations (1972), *Report of the United Nations Conference on the Human Environment*, A/CONF.48/14/Rev.1, Stockholm: UN

United Nations (1992), *Agenda 21*, United Nations Conference on Environment and Development, Rio de Janeiro.

UNEP (2002), "Economic Instruments for Environmental Protection", http://www.unep.ch/etu/publications/UNEP_Econ-inst.pdf.

United Nations- World Commission on Environment and Development (1987), *Our Common Future*, UN-WCED.

Ünder, H. (1996), *Çevre Felsefesi*, Ankara: Doruk Yayıncılık,

Wang, M. S., Wang, J.K. (2000), An Integrated Framework for Public Sector Environmental Management in Developing Countries, *Environmental Management*, 25(5), 463-476.

WWF (2000), Will Voluntary Agreements at EU Level Deliver on Environmental Objectives?: Lessons From the Agreement with the Automotive Industry", *WWF Discussion Paper*, Brussels.